

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020, उच्च शिक्षण आणि प्राध्यापक: एक अभ्यास

डॉ पांडुरंग बाळकृष्ण पाटील.

ग्रंथपाल,

श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय ,

दसरा चौक कोल्हापूर, महाराष्ट्र.

मोबाईल नंबर:9272474354 .

सारांश:

सदर संशोधन लेखात राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020, उच्च शिक्षण याबाबत थोडक्यात माहिती दिलेली आहे या अनुषंगाने प्राध्यापकांसाठी गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून प्रश्नावली देण्यात आली होती त्यास 55 प्राध्यापकांनी प्रतिसाद दिला या प्रतिसादाचे विश्लेषण करून काही निष्कर्ष मांडण्यात आलेले आहेत या निष्कर्षांच्या आधारे काही शिफारसी सदर संशोधकाने सुचवलेल्या आहेत. या छोटेखानी संशोधनातून नव्या शैक्षणिक धोरणाबाबतची आणि उच्च शिक्षणाबाबतची प्राध्यापकांकडे असलेली जाण लक्षात येते.

Key Words : NEP, ABC, Higher Education

प्रस्तावना:

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे 2022-23 या वर्षापासून पदवी स्तरावर लागू करण्यात आले आहे. याबाबतची जाणीव जागृती विविध माध्यमातून होत असताना दिसते. सदर संशोधकाने विद्यार्थ्यांना वर्गात जाऊन नवीन शैक्षणिक धोरण आणि उच्च शिक्षण याबाबत थोडक्यात माहिती दिलेली आहे. तसेच विविध लेख, पुस्तके व अन्य ज्ञानस्रोतातून आलेल्या माहितीचे विद्यार्थ्यांना, प्राध्यापकांना विविध माध्यमातून प्रसारण झालेले आहे. या धोरणाची आणि उच्च शिक्षणाबाबतची प्राध्यापकांना कितपत जाण आहे हे शोधून काढण्यासाठी सदर संशोधकाने गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून एक प्रश्नावली तयार केली व ही प्रश्नावली ऑनलाईन पद्धतीने प्राध्यापकांना पाठवण्यात आली.या प्रश्नावलीस 55 प्राध्यापकांनी प्रतिसाद दिला व नवीन शैक्षणिक धोरण 2020 आणि उच्च शिक्षण याबाबतची सर्व उत्तरे देण्याचा प्रयत्न केला आहे. या सर्व प्रश्नांचे गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून ग्राफ, चार्ट तयार झालेले आहेत या ग्राफचे विश्लेषण करून काही निष्कर्ष मांडण्यात आले आहेत व पुढील संशोधनासाठी काही शिफारशीची सुचवण्यात आले आहेत. विविध महाविद्यालयातील वेगवेगळ्या विषयाच्या प्राध्यापकांनी ही प्रश्नावली भरून दिली आहे. त्या आधारे हे संशोधन पूर्ण केले आहे .

संशोधनाची उद्दिष्टे:

1. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि उच्च शिक्षण याबाबत प्राध्यापकांना असलेली माहिती जाणून घेणे.
2. मिळालेल्या प्रतिसादाचे विश्लेषण करून निष्कर्ष मांडणे व शिफारशी सुचवणे.

संशोधन पद्धती :

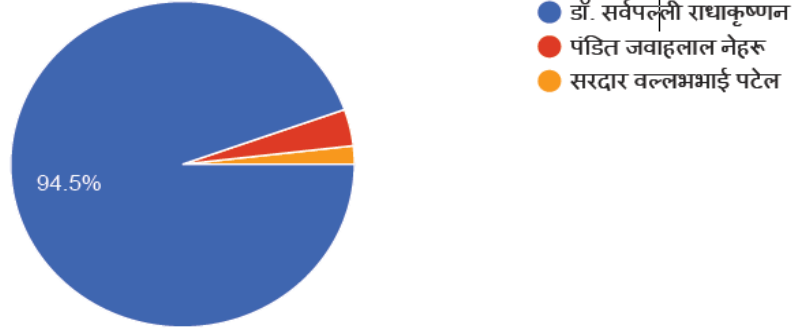
सदर संशोधकाने वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा या संशोधन कार्यासाठी उपयोग केलेला आहे .राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण आणि उच्च शिक्षण या विषयाच्या अनुषंगाने प्राध्यापकांकडून गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून प्रश्नावली देऊन त्यांच्याकडून ऑनलाईन पद्धतीने ही प्रश्नावली भरून घेण्यात आली. या प्रश्नावली द्वारे मिळालेल्या उत्तरांचे विश्लेषण खालील प्रमाणे करण्यात आलेले आहे. या प्रश्नावलीत राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि उच्च शिक्षण याबाबत 15 प्रश्न विचारण्यात आलेले होते या सर्व प्रश्नांची उत्तरे प्राध्यापकांनी भरून दिलेली आहेत. एकूण 55 प्राध्यापकांनी ही प्रश्नावली गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून भरून दिलेली आहे. ऑनलाईन पद्धतीने तयार झालेल्या ग्राफ, चार्ट या द्वारे विश्लेषण खालील प्रमाणे केलेले आहे. या विश्लेषणाच्या आधारे निष्कर्ष व शिफारसी मांडलेल्या आहेत.

प्राध्यापकांनी भरून दिलेल्या प्रश्नावलीचे विश्लेषण :

विविध विषयाच्या 55 प्राध्यापकांनी सदर प्रश्नावली भरून दिलेली आहे यामध्ये बॉटनी, इकॉनॉमिक्स, हिस्ट्री, लायब्ररी सायन्स, मराठी, फिजिकल एज्युकेशन, पॉलिटिकल सायन्स, झुलाजी, भूगोल या विषयांच्या प्राध्यापकांनी गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून ही प्रश्नावली भरून दिलेली आहे

विद्यापीठ शिक्षण आयोग 1948 चेहे अध्यक्ष होते.

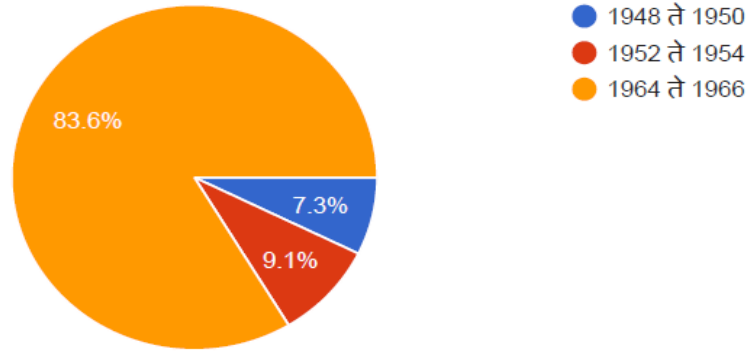
55 responses

1) विद्यापीठ शिक्षण आयोग 1948चे हे अध्यक्ष होते. या प्रश्नाचे डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन असे बरोबर उत्तर 94.5% प्राध्यापकांनी दिले आहे. 5.4% प्राध्यापकांनी मात्र विद्यापीठ शिक्षण आयोगाचे नेमके अध्यक्ष कोण आहेत हे माहिती नाही.

भारतीय शिक्षण आयोग अर्थात कोठारी आयोग साली स्थापन करण्यात आला.

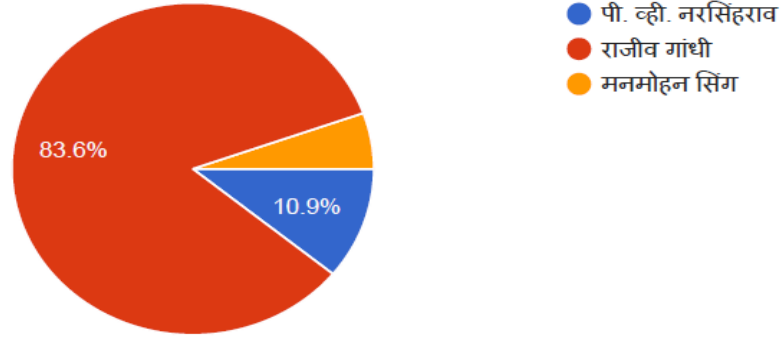
55 responses

2) भारतीय शिक्षण आयोग अर्थात कोठारी आयोग 1964 साली स्थापन झाला असे बरोबर उत्तर 83.6% प्राध्यापकांनी दिले आहे तर 16% प्राध्यापकांनी मात्र या प्रश्नाचे उत्तर चुकीचे दिले आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1986 हे तत्कालीन पंतप्रधान..... यांनी लागू केले .

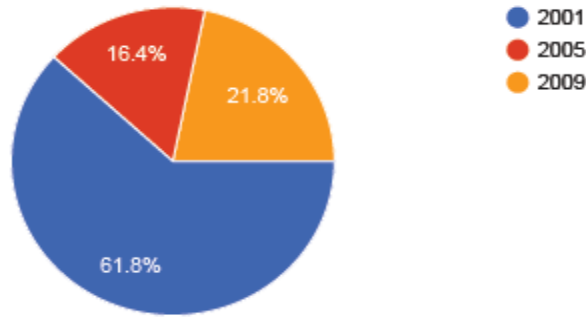
55 responses

3) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1986 हे तत्कालीन पंतप्रधान यांनी लागू केले होते.या प्रश्नाचे राजीव गांधी असे बरोबर उत्तर 83.6% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे.10.9% प्राध्यापकांनी पी. व्ही .नरसिंहराव आणि मनमोहनसिंग असे चुकीचे उत्तर दिलेले आहे.

सर्व शिक्षा अभियानसाली सुरु करण्यात आले.

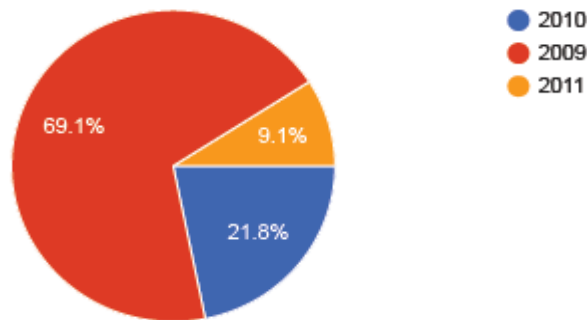
55 responses

4) सर्व शिक्षा अभियान साली सुरु करण्यात आले या प्रश्नाचे 2001 असे बरोबर उत्तर 61.8% प्राध्यापकांनी दिलेली आहे 21.8% प्राध्यापकांनी 2009 असे चुकीचे उत्तर तर 16.4% प्राध्यापकांनी 2005 अशी चुकीची उत्तरे दिलेली आहेत

शिक्षणाचा हक्कसाली संमत झाला.

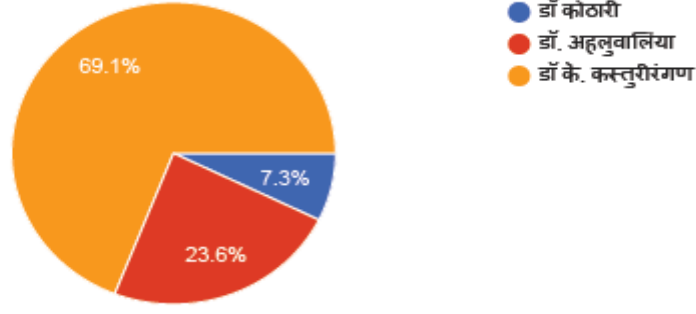
55 responses

5) शिक्षणाचा हक्क 2009 साली संमत झाला असे बरोबर उत्तर 69.1% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे. 31 % प्राध्यापकांना मात्र हा शिक्षणाचा हक्क नेमका केव्हा संमत झाला याची माहिती नसल्याचे दिसते.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा (NEP 2020) अहवालयांनी केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाकडे सादर केला.

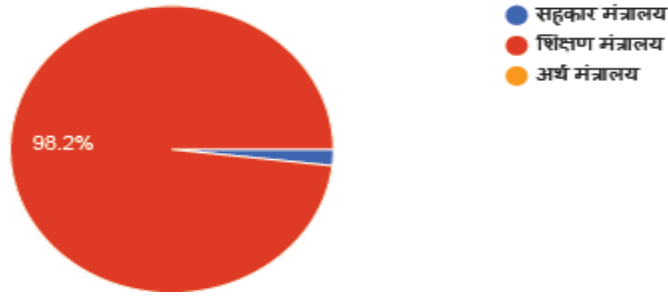
55 responses

6)राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा अहवाल यांनी केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयास सादर केला. या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर डॉ. के. कस्तुरीरंगण असे 69.1% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे. 23.6% प्राध्यापकांनी डॉ.अहलुवालिया असे चुकीचे उत्तर तर 7.3% प्राध्यापकांनी डॉ.कोठारी असे चुकीचे उत्तर दिलेले आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे भारत सरकारच्या मंत्रालयाने 29 जुलै 2020 रोजी लागू केले.

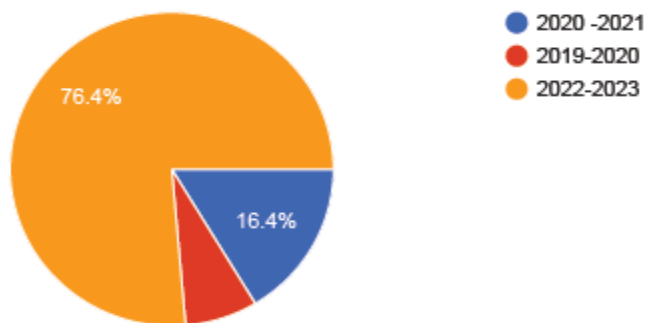
55 responses

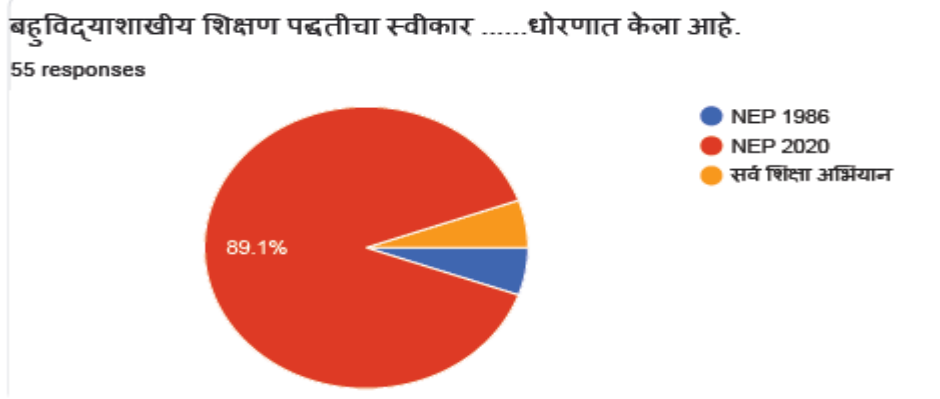
7) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाने 29 जुलै 2020 रोजी लागू केले हे बरोबर उत्तर 98.2% प्राध्यापकांनी दिले आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 ची अंमलबजावणी या वर्षापासून पदवी स्तरावर सुरु झाली.

55 responses

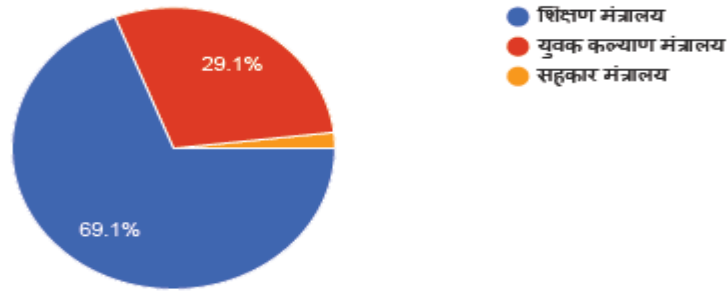
8) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 ची अंमलबजावणी 2022-2023 या वर्षापासून पदवी स्तरावर सुरू झाली असे बरोबर उत्तर 76.4% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे. 16.4% प्राध्यापकांना मात्र वाटते की याची अंमलबजावणी 2020-21 पासून सुरू झालेली आहे पण हे चुकीचे उत्तर आहे.

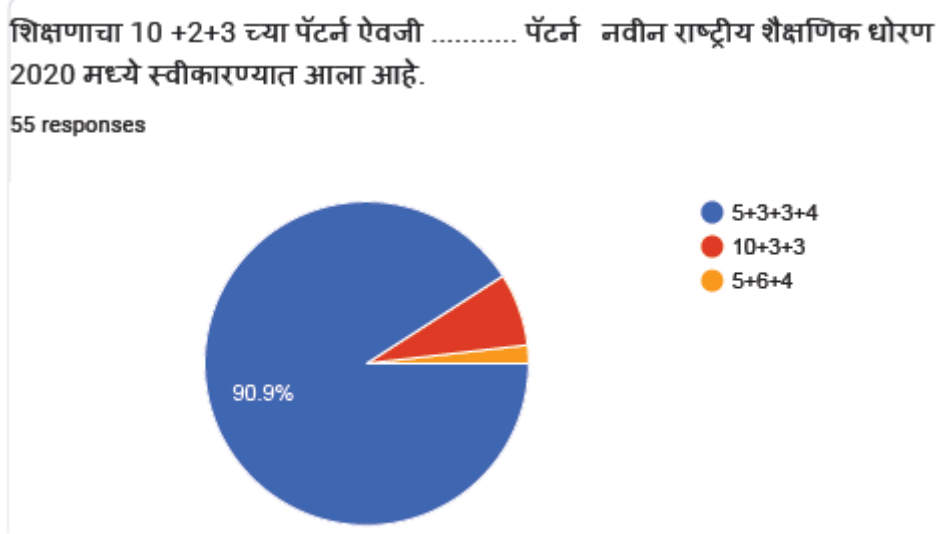
9) बहुविद्याशाखीय शिक्षण पद्धतीचा स्वीकारया धोरणात केला आहे याचे बरोबर उत्तर 89.1% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे. 11% प्राध्यापकांना मात्र या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर देता आलेली नाही.

केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नामकरण आताअसे झाले आहे.

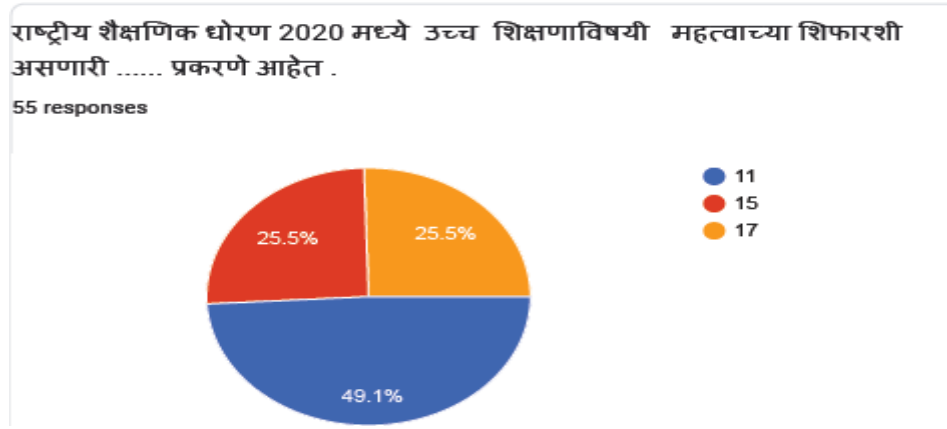
55 responses

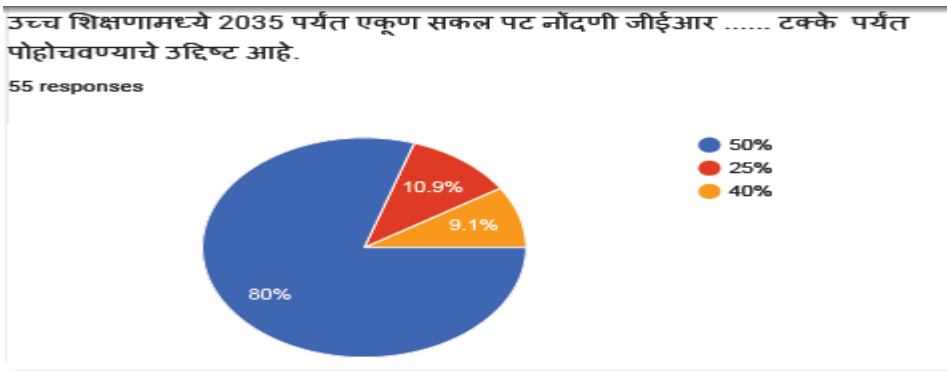
10) केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नामकरण आता शिक्षण मंत्रालय असे झाले असे बरोबर उत्तर 69.1% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे. 29.1% प्राध्यापकांना मात्र याचे नामांतरण युवक कल्याण मंत्रालय असे झाल्याचे दिले आहे पण हे उत्तर चुकीचे आहे .

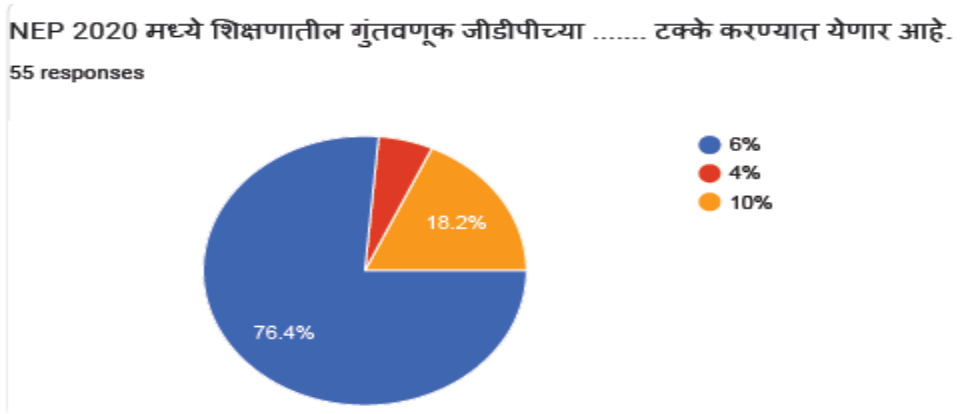
11) शिक्षणाचा 10+3+3च्या पॅटर्नऐवजी हा पॅटर्न नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मध्ये स्वीकारण्यात आलेला आहे याचे बरोबर उत्तर 90.9% प्राध्यापकांनी दिलेला आहे मात्र 9% प्राध्यापकांनी याची कल्पना बरोबर नसल्याचे दिसते.

12) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मध्ये उच्च शिक्षणाविषयी महत्वाच्या शिफारशी असणारी ... प्रकरणे आहेत असे बरोबर उत्तर 49.1% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे. 25.5% प्राध्यापकांना वाटते मात्र की उच्च शिक्षणाविषयी पंधरा प्रकरणे आहेत तर 25.5%च प्राध्यापकांना वाटते की 17 प्रकरणे आहेत मात्र हे उत्तरे चुकीचे आहेत .

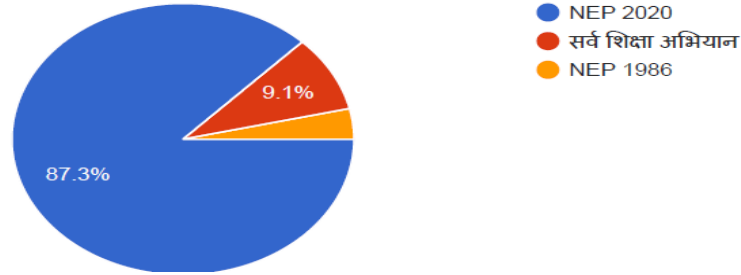
13) उच्च शिक्षणामध्ये 2035 पर्यंत एकूण सकल पट नोंदणी 50% पर्यंत पोहोचवण्याचे उद्दिष्ट आहे असे बरोबर उत्तर 80 % प्राध्यापकांनी दिलेला आहे 20% प्राध्यापकांना मात्र या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर देता आले नाही त्यांनी 25 % व 40 % अशी उत्तरे दिलेली आहेत .

14) एनई.पी., 2020 मध्ये शिक्षणातील गुंतवणूक जीडीपीच्या टक्के करण्यात येणार आहे असा प्रश्न विचारण्यात आलेला होता याचे 6% असे बरोबर उत्तर 76.4% प्राध्यापकांनी दिलेले आहे 18.2% प्राध्यापकांनी जीडीपीच्या 10% गुंतवणूक करण्यात येणार असल्याचे चुकीचे उत्तर दिलेले आहे. प्राध्यापकांकडून मिळालेल्या प्रश्नावलीचे विश्लेषण वरील प्रमाणे केले आहे त्या विश्लेषण आधारे पुढीलप्रमाणे निष्कर्ष मांडलेले आहेत.

भारतीय भाषा आणि मातृभाषा यांना प्राधान्य या शैक्षणिक धोरणात देण्यात आले आहे .

55 responses

15) भारतीय भाषा आणि मातृभाषा यांना प्राधान्य या शैक्षणिक धोरणात देण्यात आले आहे. या प्रश्नाचे 87.3% प्राध्यापकांनी बरोबर उत्तर दिले आहे.

निष्कर्ष :

विद्यापीठ शिक्षण आयोग 1948 चे अध्यक्ष हे डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्ण आहेत. याची माहिती 94.6% प्राध्यापकांना बरोबर आहे 5.4% प्राध्यापकांना मात्र विद्यापीठ शिक्षण आयोगाचे अध्यक्ष कोण आहेत याची नक्की माहिती नाही . भारतीय शिक्षण आयोग अर्थात कोठारी आयोगाची स्थापना 1964 ते 1966 या कालावधीमध्ये झाली याचे बरोबर उत्तर 83.9% प्राध्यापकांना माहिती आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1986 हे तत्कालीन पंतप्रधान राजीव गांधी यांनी लागू केले होते असे बरोबर उत्तर 83.6% प्राध्यापकांनी दिले आहे . विद्यापीठ शिक्षण आयोग कोठारी आयोग व 1986 चे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण यांची माहिती बहुतांशी प्राध्यापकांना आहे .सर्व शिक्षा अभियान 2001 साली सुरू झाल्याची माहिती 61% प्राध्यापकांना आहे. मात्र 39% प्राध्यापकांना हे अभियान केव्हा चालू झाले याची नक्की माहिती नाही .शिक्षणाचा हक्क 2009 साली संमत झाला याची माहिती 69.1% प्राध्यापकांना आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा अहवाल डॉ. के.कस्तुरीरंगन यांनी केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालय सादर केल्याची माहिती 69% प्राध्यापकांना आहे .राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाने 29 जुलै 2020 रोजी लागू केल्याची माहिती 98.2% प्राध्यापकांना आहे.

मात्र राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 ची अंमलबजावणी 2022 -23 या वर्षापासून पदवी स्तरावर सुरू झाल्याची माहिती 76% प्राध्यापकांना आहे. बहुविद्याशाखीय शिक्षण पद्धतीचा स्वीकार NEP 2020 मध्ये केल्याची माहिती बहुतांशी प्राध्यापकांना आहे. केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नामकरण आता शिक्षण मंत्रालय असे झाल्याचे उत्तर 69 % प्राध्यापकांनी बरोबर दिले आहे. 5+3+3+4 असा नवीन पॅटर्न राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मध्ये स्वीकारण्यात आल्याची माहिती 90.91.% प्राध्यापकांना आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मध्ये उच्च शिक्षण विषयक महत्त्वाच्या शिफारशी असणारी 11 प्रकरणे आहेत असे बरोबर उत्तर 49% प्राध्यापकांनी दिले आहे. मात्र 51% प्राध्यापकांना अजूनही यामध्ये किती प्रकरणे आहेत याची नक्की कल्पना नाही .उच्च शिक्षणामध्ये 2035 पर्यंत एकूण सकल पट नोंदणी 50% पर्यंत पोहोचवण्याचे उद्दिष्ट आहे याची कल्पना 80% प्राध्यापकांना आहे .एनईपी 2020 मधील शिक्षणातील गुंतवणूक जीडीपीच्या 6% करण्यात येणार आहे याची कल्पना 76% प्राध्यापकांना आहे. भारतीय भाषा आणि मातृभाषा यांना प्राधान्य एनईपी 2020 मध्ये दिल्याचे बरोबर उत्तर 87.3% प्राध्यापकांनी बरोबर दिलेले आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि उच्च शिक्षण याबाबतची माहिती अनेक प्राध्यापकांना आहे मात्र त्यातील काही तरतुदींची माहिती काही प्राध्यापकांना नसल्याचे वरील विश्लेषणावरून स्पष्ट होते यासाठी त्यांना राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मधील व नवीन तरतुदींची कल्पना देणे गरजेचे असल्याचे वाटते.

उच्च शिक्षणात होत असलेल्या बदलांची सर्व प्राध्यापकांना माहिती झाली तरच ती विद्यार्थ्यांना अधिक प्रमाणात होईल असे वाटते त्या दृष्टीने सातत्यपूर्ण प्रयत्न होणे गरजेचे आहे.

शिफारशी :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि उच्च शिक्षण याबाबत प्राध्यापकांच्याकडून मिळालेल्या प्रतिसादाचे विश्लेषण करून काही निष्कर्ष सदर संशोधकाने मांडलेले आहेत . या निष्कर्षावरून पुढील प्रमाणे काही शिफारशी सदर संशोधक करित आहे.

1)राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 व त्या अगोदरची शैक्षणिक धोरणे याबाबत प्राध्यापकांना बऱ्यापैकी जाण आहे साधारण 60 ते 70 टक्के प्राध्यापकांनी याबाबत बरोबर उत्तरे दिलेली आहेत परंतु साधारण 30 ते 40 % प्राध्यापकांना अजूनही राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण त्या अगोदरची शैक्षणिक धोरणे याबाबतची पुरेशी जाण नसल्याचे दिसून येते त्यामुळे त्यांच्यात याबाबत प्रबोधन होणे गरजेचे आहे असे सदर संशोधकास वाटते.

2) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील तरतुदींची माहिती 50 % पेक्षा अधिक प्राध्यापकांना आहे मात्र ज्या प्राध्यापकांना या तरतुदी माहिती नाही त्यांच्या साठी नवीन शैक्षणिक धोरणातील विविध तरतुदी वर विविध सेमिनार , कार्यशाळा लेख या माध्यमातून त्यांचे प्रबोधन करणे गरजेचे आहे विविध ज्ञान साहित्यातील माहिती त्यांच्यापर्यंत पोहोचवून त्यांनी ती अधिकाधिक अवगत करणे गरजेचे आहे.

3)उच्च शिक्षणाबाबत असणाऱ्या तरतुदीबाबतही काही प्राध्यापकांना पुरेशी माहिती नाही. ती माहिती होण्यासाठी महाविद्यालयाने, विद्यापीठाने विविध स्तरावर प्रयत्न करणे गरजेचे आहे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण उच्च शिक्षण, संशोधन याबाबत सातत्यपूर्ण संशोधनाची गरज आहे.

समारोप :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण देशभर लागू झालेले आहे या धोरणाच्या अंमलबजावणी 2022- 23 या चालू शैक्षणिक वर्षापासून सुरू झाली आहे याबाबत प्राध्यापकांना कितपत जाण आहे हे शोधून काढण्यासाठी सदर गुगल फॉर्मच्या माध्यमातून प्रश्नावली देण्यात आली प्राध्यापकांनी प्रतिसाद दिला या प्रतिसादाचे विश्लेषण करून काही निष्कर्ष मांडण्यात आले या निष्कर्षाच्या आधारे वरील प्रमाणे काही शिफारशी पुढील संशोधनासाठी सुचवलेले आहेत सदर छोट्याशा संशोधनावर सदर संशोधक पूर्णपणे समाधान नाही.यापुढेही असे संशोधन चालू ठेवणे गरजेचे आहे विविध प्रबोधनाच्या माध्यमातून नवीन शैक्षणिक धोरणातील धोरणाबाबतची माहिती त्यातील तरतुदीबाबतची माहिती, उच्च शिक्षणाबाबतच्या तरतुदींची माहिती या प्राध्यापकांना असणे गरजेचे आहे सदर प्राध्यापकांनी आपल्याला मिळालेले माहितीचे प्रसारण विद्यार्थ्यांच्या पर्यंत अधिक अधिक करणे गरजेचे आहे सदर संशोधन लेखाच्या माध्यमातून नव्या शैक्षणिक धोरणाबाबत उच्च शिक्षणाबाबत प्राध्यापकांना असलेली जाण याबाबतची माहिती घेण्याचा छोटासा प्रयत्न केलेला आहे विविध क्षेत्रातील लोकांनी अशा संशोधनाच्या माध्यमातून प्राध्यापकांचा बौद्धिक स्तर वाढवण्याची गरज आहे.

संदर्भ -:

- 1.मानकर सुधाकर, (2022) उच्च शिक्षण विषयक नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण. 2020 अतुल पब्लिकेशन कोल्हापूर.
2. नाईक,बी. एम.,(2023)नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०चे अंतरंग.विद्या बुक्स औरंगाबाद
- 3.सिंग के. के. (2022)ग्रंथालय व माहिती अधिकारी. ग्रंथालय आणि माहिती केंद्र. कुटुंब कल्याण मंत्रालय गाजियाबाद.उत्तर प्रदेश
- 4.मनुष्यबळ विकास मंत्रालय ,भारत सरकार. एन. ए .पी. 2020 चा रिपोर्ट.
- 5.जगाच्या स्पर्धेत शिक्षण –दैनिक तरूण भारत आग्रलेख पान नंबर -४ दिनांक-२४/११/२०२२
- 6.रांजणकर निखिल, राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०.-मिळून साऱ्याजनी डिसेंबर २०२२.
- 7.धनेश्वर अनिल, नव्या शिक्षण प्रवाहाकडे जाताना.- दैनिक सकाळ दिनांक-१७/१२/२०२२.
- 8.पाटील पांडुरंग बाळकृष्ण, (२०२३). नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा ग्रंथालयावरील प्रभाव. MUCLA, Proceedings of National Conference on National Education Policy and Libraries.P.N.85 to